

ELİF ŞAFAK'IN "AŞK"ININ ARKETİPSEL SEMBOLİZM AÇISINDAN İNCELENMESİ

Gaye Belkız Yeter*

Özet: Elif Şafak'ın *Aşk* adlı romanında yer alan ve aşkın peşinde olan, onu aramaya çıkan Şems, Rumi, Ella, Aziz Zahara, Çöl Güllü ve Kimya gibi roman kahramanlarının şahsında kolektif bir durum olan 'bireyleşim süreci' anlatılmaktadır. Bu çalışmada ise C. Gustav Jung'un kurduğu ve sistemleştirdiği analitik psikolojinin özellikle de arketiplerin vasıtasıyla roman kişilerinin bireyleşim sürecini nasıl gerçekleştirdikleri incelenecektir. Arketipsel sembolizm açısından zengin bir metin olan *Aşk*, hem kurgusu hem de insan ruhunu temel alması açısından son zamanlarda yayımlanan postmodern anlatılar içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Arketipsel sembolizm, C. Gustav Jung, Elif Şafak, *Aşk*.

AN ANALYSIS ON ELİF ŞAFAK'S "AŞK"IN TERMS OF ARCHETYPICAL SYMBOLISM

Abstract: In the novel called *Aşk* by Elif Şafak a collective situation of "individuation process" is narrated in the personalization of novel characters like Şems, Rumi, Ella, Aziz Zahara, Çöl Güllü and Kimya who are in the pursuit of and looking for *Aşk*. In this study; how the novel characters have realized that kind of "individuation process" is worked through analytical psychology -archetypes in particular- that has been established and systematized by C. Gustav Jung. The novel *Aşk* that is a rich text in terms of archetypical symbolism has a significant place with its human spirit oriented and fiction in postmodern narratives.

Keywords: Archetypical symbolism, C. Gustav Jung, Elif Şafak, *Aşk*.

GİRİŞ

Edebiyatı/sanati, sanat eserini/edebî metni ve yazarın yaşantısını aydınlatmak ihtiyacı beraberinde çeşitli kuramları ve araştırma yöntemlerini meydana getirmiştir. Bu kuramlardan biri de C. Gustav Jung'un kurucusu olduğu ve birçok araştırmacı tarafından edebî metnin incelemesinde bir yöntem olarak kullanılan 'analitik psikoloji' kuramıdır. Yeni Türk edebiyatının kuruluşuyla birlikte, Batı dünyasının da etkisiyle edebî metinlerde pozitif bilimlerden fay-

* Okt., Harran Üniversitesi.

dalanma biraz daha önem kazanmıştır. Bu bilimlerden biri de psikolojidir. Edebiyat ve psikoloji arasındaki ilişkide Sigmund Freud ve C. Gustav Jung'un sanatta ve edebiyatta meydana getirmiş oldukları psikoloji kaynaklı uygulamalar bu ilişkiyi ortaya koyması ve sistemleştirmesi açısından önemlidir.

Bu çalışmada, insanların fiziksel ve ruhsal bir gelişim içerisinde olduklarını belirten, insan psikolojisini bilinç ve bilinçdışı olmak üzere ikiye ayırmasıyla Freud'dan ayrılan¹ C. G. Jung'un, bilinçdışını da kendi içerisinde kolektif bilinçdışı ve bireysel bilinçdışı olarak sistemleştirdiği 'analitik psikoloji'de içerisindeki kolektif bilinçdışını oluşturan yapısal ögeler esas alınarak Elif Şafak'ın *Aşk*'ı incelenecektir.² Ortak bilinçdışını oluşturan ögelere arketipler adını veren Jung'un görüşlerine göre, kişi iç benliğiyle yüzleşebilirse bireyleşim sürecini gerçekleştirebilir. Bunun da çeşitli yolları bulunmaktadır. *Aşk*'ta da bu yollar ve çeşitli sınavlardan geçen kahramanlar bir süreç içerisinde anlatılmaktadır.

Arketipsel sembolizm açısından Elif Şafak'ın bu romanı, birçok kahramanın aşkı aramak için yola çıkması ve tasavvufun yol göstericiliğinde olduğu sembollerle de desteklenen bireyleşme sürecinin pek çok kahraman üzerinden ortaya konulduğu önemli bir metindir. Romanda hayatına tanıklık ettiğimiz roman kahramanlarının çoğunun aşkı bulmak adına yaşadıkları süreç ve deneyimler anlatılmaktadır. Bu sebeple romanda kahramanların gelişim çizgilerini takip edebilmek ve anlamlandırabilmek adına psikoloji biliminin verilerinden yararlanmak faydalı olacaktır. Birbirinden farklı zamanlarda ve yerlerde yaşayan, hiçbir ortak yanı bulunmayan kişilerin aşk vasıtasıyla birbirlerine yaklaşmalarının romanı olan *Aşk*'ta Jung'un kolektif bilinçdışı olarak tanımladığı³ bazı arketipler romanı şekillendiren önemli bir unsurdur ve çalışmamızın da esasını oluşturmaktadır.

"İnsanların duygu, düşünce ve davranış kalıplarını oluşturan"⁴, kişinin psikolojik hayatını yönlendiren ve onun geçirdiği aşamalara / sürece yön veren arketipler her zaman mevcuttur. Asıl olan ise insan bilinci tarafından algılanıp algılanamadıklarıdır. Edebî metinlerde arketipler genellikle sembollerin içerisine gizlenir. Özellikle de bu sembollerden biri olan ve insanın yaradılışını ve kendini algılayış biçimini ifade etmeye yarayan mitleri Gustav Jung "insan doğasının en temel açıklanış biçimleri olarak"⁵ kabul etmektedir. Ayrıca mitler kolektif bilinçdışıyla da iletişim kurmada yardımcı olmaktadır: "*Mitler kolektif bilinçdışının doğrudan bir anlatım biçimi olduklarından, benzer biçimlerde, bütün insanlar arasında ve bütün çağlarda bulunurlar. İnsan mit yaratma gücünü kaybettiği zaman varlığının yaratıcı güçleri ile olan ilişkisini bitirir.*"⁶ Bütün bu işlevleri vesilesiyle arketipler "Metnin ait olduğu milletin ve insanlığın geçmişine ait önemli ipuçlarının ortaya çıkarılmasına katkıda bulunmaktadır."⁷ Jung'un sistemleştirdiği arketipsel sembolizm yöntemi hem okuyucunun hem de araştırmacının metni algılama ve anlama sürecine katkı sağlar. Bu yöntem

içerisindeki belli başlı arketipler şunlardır: *Aşama, yüce birey/yaşlı bilge, anima, animus, gölge* gibi.⁸

A. ROMANIN TANITIMI

Jung'un "bireyleşim süreci" adını verdiği, kişinin bireysellikten uzaklaşıp ruhsal bir bütünlüğe ulaşması ve bu süreçte geçirmiş olduğu aşamalar Elif Şafak'ın pek çok romanında olduğu gibi *Aşk* romanında da yer almakta olup analitik psikolojiyle ilgili olaylardır.⁹ *Aşk*'ta roman kişileri çeşitli şekillerde bireyleşim sürecini yaşarlar. Özellikle de tasavvufun etkisiyle roman kişilerinin bireyleşim sürecine dâhil oldukları görülmektedir. Analitik psikolojide kişinin kendi benliğinin farkına vararak ulaştığı bireyleşim süreciyle, sufilerin aşka ulaşması yani kâmil insan konumuna gelmeleriyle bir bağlantı kurmak mümkün olabilir.¹⁰ Beş bölümden oluşan *Aşk*'ta bu bölümlerin adları anasır-ı erbaa'nın dört unsuru olan toprak, su, ateş, hava ve buna sufiler tarafından eklenen rüzgârdan oluşmaktadır.¹¹ *Aşk* temasının tasavvufi kurallarla da harmanlanarak işlendiği romanda tekke ve dergâhların işleyişiyle ilgili bilgilere de yer verilmektedir.¹² Yazar romanda farklı ülkelerde, dinlerde, dillerde hatta düşüncelerdeki insanları çeşitli şekillerde bir araya getirir ve bu esnada bunların birbirleriyle olan iletişimlerine yer verir. Roman kahramanlarının birçoğu içsel huzuru arayan kişilerdir. Romanda da esas olarak kişinin gönülden istediği şeylerin gerçekleştirilebileceği vurgulanmaktadır. Özellikle de Allah'a ulaşmayı "Mevla'yı ancak arayanlar bulabilir." (s. 73) şeklinde bir arayışla açıklayan Elif Şafak, romanda birçok kişiyi bu düşüncenin etrafında birleştirerek bu uğurda onları bir yolculuğa davet eder. Bu davette insan hayatındaki gelişmeler ve değişimler kurallarla anlatılmaktadır.

Roman kırk kuraldan oluşmaktadır. Bu kurallar çerçevesinde kahramanlar çıkmış oldukları yolun sonuna ulaşmayı ya başaracak ya da başaramayacaklardır. Bireyin değişim içine girmesi ve bu değişimi geçirmesi için bu kuralları uygulaması gerekmektedir. Romanda da buna vurgu yapılmaktadır. Özellikle de on dördüncü kuralda hemen hemen bütün yollar şöyle anlatılır: "*Hakk'ın karşısına çıkardığı değişimlere direnmek yerine, teslim ol. Bırak hayat sana rağmen deşil, seninle beraber aksın. 'düzenin bozulur, hayatının altı üstüne gelir' diye endişe etme. Nereden biliyorsun hayatın altının üstünden daha iyi olmayacağını?*" (s. 134). Romanda bireyleşim sürecini yaşayanlar tıpkı bu şekilde değişimi yakalamışlardır.

Aşk'ta, Aziz Zekeriya Zahara adlı bir yazarın Mevlana ve Şems arasındaki dostluğun anlatıldığı *Aşk Şeriatı* adlı bir romanı yayımlamak istemesi ve bu eserin raporlandırılması için Ella Rubinstein'e verildikten sonra değişen hayatı anlatılmaktadır. *Aşk*, Rubinstein ailesi fertlerinin kahvaltı sofrasındaki konuşmalarıyla başlar. Rubinstein ailesi; Ella'nın kocası David, kızı Jeanette, ikizleri Orly

ve Avi'den oluşmaktadır. Ella kocasının onu aldatması nedeniyle mutsuz ve aşka olan inancını kaybetmiş biridir. Roman Ella'nın başından geçenleri / hayatını merkez hikâye olarak ele almakla birlikte; Aziz Zahara'nın yazmış olduğu *Aşk Şeriatı* adlı kitapta anlatılanlarla da ikinci bir hikâye oluşturulmuştur. Yani roman paralel bir akış içinde ilerleyen iki kurguya sahiptir. Biri Ella ve Aziz Zahara arasında geçen olayların merkeze alındığı anlatım, ikincisi ise Aziz'in yazdığı *Aşk Şeriatı* adlı kitabın Konya'da geçen Şems ve Rumi arasındaki gönül bağını esas alan hikâyesi.... XIII. ve XXI. yüzyıl olmak üzere iki farklı zamanda geçen ve kurgusunu bu farklı zamanlarda oluşturarak tasavvufî bir ekseninde meydana getirilmiş olan romanda aşk, odak noktada yer almaktadır. Roman kahramanları aşk vasıtasıyla kendilerini bulma serüvenine girerler ve bu süreçte geçirmiş oldukları ruhî değişiklikler romanda anlatılır.

Boston'da yaşayan Ella Rubinstein evde sürekli aynı işler yapmaktan sıkılınca kocası, Ella'ya bir iş bulur. Bir yayınevinde editör yardımcısının yardımcısı olarak işe başlayan Ella'ya *Aşk Şeriatı* adlı bir roman verilir ve onu okuyup ayrıntılı bir şekilde raporlandırması söylenir. Hayatına aniden giren bu roman, onun bütün dünyasını değiştirecektir. Şafak tarafından daha romanın başlarında bu durum okuyucuya şöyle anlatılır: "*Nereden bilebilirdi bu kitabın tüm hayatının akışını değiştireceğini? Aşk Şeriatı'nı okurken kendi hayatının satır satır sil baştan yazılacağı.*" (s. 30).

Ella'nın hayatı *Aşk Şeriatı'nı* okumaya devam ettikçe değişim gösterir. Özellikle de romanı yazan Aziz Zahara onun için gizemli ve tanışılması gereken biri hâline gelir. İlk olarak Aziz Zahara'nın mail adresini bulur ve ona mesaj yollar. Bu mesaja cevap gecikmez. Mesajlar vasıtasıyla birbirleriyle iletişim kuran ve birbirini yüz yüze hiç görmeyen Aziz ve Ella arasında bir süre sonra kuvvetli bir yakınlık oluşur. İletişim devam ettikçe Ella kocasıyla aralarındaki uçurumun farkına varır. Ancak uzun bir süre bunu kabullenemez, yani gölgesiyle yüzleşemez. Bir süre sonra Ella, aşkın büyüüne kapılır ve hiç görmemesine rağmen Zahara'ya âşık olur. Bu durum, Ella'nın hayatını toptan değiştirir ve bilinçdışına sakladığı bastırılmış duygularını gün yüzüne çıkarır. Bu değişimden sonra çocuklarını ve kocasını terk ederek Aziz'le Boston'dan ayrılır. Ella'nın Aziz ile beraber yaşamaya başlaması ve Konya'da iken Aziz'in ölmesiyle Ella'nın hayatında yeni bir yola daha gidilecektir. Roman Ella'nın karar verdiği şekilde aşkın esas olduğu yeni bir başlangıçla devam etmesiyle son bulacaktır.

Aşk, çoğu zaman kişileri dönüştürücü bir özelliğe sahiptir. Bu romanda da aşk, başta Ella olmak üzere çoğu roman karakterinde, bu dönüştürücü özelliğini göstermektedir. Aşk, roman kahramanlarında bilinçlendirici bir özellik oluştururken çoğu zaman kişiyi bilinçdışının katmanlarına da yönlendirmektedir. Ayrıca Şafak, romanın sonunda aşkın önemli olduğunu Ella vasıtasıyla okuyucuya sunar. Ella'nın hikâyesi anlatılırken bir yandan da Aziz Zahara'nın sufi

olana kadarki sürecine yer verilmektedir. Romanda Aziz Zahara'nın şahsında da bir bireyleşim süreci anlatılır.

Aşk' ta anlatılan bir diğer olay ise Konya'daki Şems ve Rumi arasındaki hikâye ve Rumi'nin aşka kavuşarak bireyleşim sürecini tamamlamasıdır. Romanda Şems'in Konya'ya gelmeden önceki serüvenin anlatılmasına ve peşinden Rumi'nin ailesi ve çevresiyle olan iletişimine de yer verilmektedir. Şems erginlenme sürecini tamamladıktan sonra bir yolculuğa çıkarak ruh eşini aramaya başlar. Onun ruh eşi Rumi'dir. Rumi mutlu ve nüfuzlu bir insandır. Ancak hayatında eksik bir şeyler vardır ve bunun da farkındadır. O da aslında Şems'i beklemektedir. Konya'da Şems ve Rumi tanıştıktan sonra Rumi'nin hayatı çok değişir. Romanın sonunda Rumi, Şems'in yol göstericiliği ve sınamalarıyla aşka ulaşarak bir şair hâline gelir ve *Mesnevi'*yi yazar. Romanda XIII. yüzyılın anlatıldığı bu kısımda Şems'in yol göstericiliğiyle dönüşüm geçiren bir başka kişi ise Çöl Gülü'dür. Onun hikâyesinde de Şems'in önemli bir yeri vardır. Bir fahişe olan Çöl Gülü de romanda bireyleşim sürecine giren ve dönüşümünü sufi olarak başarıyla gerçekleştiren bir kahramandır.

Hem Çöl Gülü'ne hem de Rumi'ye bireyleşim sürecinde yol gösteren Şems, Rumi'nin değişmeye başladığını hissedince artık Konya'dan ayrılma zamanı geldiğini düşünür ve çok geçmeden ayrılır. Onun bu gidişi Rumi'yi etkiler. Kendindeki büyük değişimi de aslında bu süreçte fark eden Rumi, Şemssiz bir hayat geçirmenin zor olduğunu anlar. Bu ayrılıktan altı ay sonra Sultan Veled, Şems'i Bağdat'ta bularak Konya'ya geri getirir. Şems Konya'da kalmaya devam ederken Rumi de bireyleşim sürecinin sonuna gelmeye başlar. Bir akşam Şems'in Konya'daki varlığından rahatsız olan altı kişi, onu bir gece vakti evinin önünde öldürerek bahçedeki kuyuya atar. Şems'in yolculuğu bu şekilde tamamlanırken Rumi de Doğu'nun en güzel şairi olacak yeteneğe kavuşarak hayatını Şems'in özlemiyle yazdığı şiirlerle devam ettirir.

Romanda Çöl Gülü, Aziz gibi çoğu roman kişisi sufizm vasıtasıyla bireyleşim sürecine girerler. Romanın genelinde değişime uğrayan kişilerin eksik oldukları şey ya beşerî ya da ilahî yönden bir aşka sahip olmamalarıdır. Bu sebeple romanda aşka, tasavvufa ve hoşgörüye yer verilir. Bununla birlikte Şafak, tasavvufî inançlara göre insan ömrünün daimî bir seyrüsefer olduğunu Rumi vasıtasıyla okuyucuya yansıtır. Rumi'nin bu dönüşümünün yanı sıra Şafak çoğu zaman Şems vasıtasıyla tasavvufla ilgili konulardan bahseder. Ayrıca metinde dinin şekilsel öğretilerinden ziyade daha farklı bir anlamı olduğu, bunun da ancak belli birtakım aşamalardan geçerek öğrenilebileceği ortaya konulmaya çalışılır. Romanın sonunda ise çeşitli şekillerde aşka kavuşan roman kişilerinin yeni bir hayata başladıkları görülmektedir.

Aşkın temel unsur olduğu romanda, kırk sayısı formülistik bir şekilde kullanılmıştır. Yazar tarafından romanda kırk sayısına önem verildiği görülmek-

tedir. Roman, ilk olarak Şems'in aşka ulaşmak için bir vasıta olarak gösterdiği kırk kuraldan oluşmaktadır. Bu kuralların yanı sıra kırk sayısı çeşitli şekillerde ve uygulamalarla romanda yer almaktadır. Romanda ritüel bir sayı olan kırk Şafak tarafından özellikle de İslâm tasavvufu açısından üzerinde yoğunlaşılacak konulardan, sembollerden biri olarak karşımıza çıkar.¹³

Eserde bunun yanı sıra harf simgeciliğine de yer verilmektedir. Şafak, okuyucuları tasavvufun ve kitabın içine dâhil etmek adına birçok sır üzerine romanını oluşturmuştur. Bu sırlardan biri de "b" harfinin romandaki sırrıdır. Dört bölümden oluşan romanın her bölümü *Mesnevi*'nin başlangıcında olduğu gibi "b" harfiyle başlar. Romanın gizemini okuyucuya bırakan Şafak, açıkça bu sırrı kendilerinin çözmesi gerektiğini romanın sonunda şöyle ifade eder: "*Neden diye sorma, ne olur. Cevabını sen bul. Ve kendine sakla.*" (s. 35-36).

Romanda ayrıca sema töreninden ve bu tören sırasında Allah'ı arayan se-mazenlerden de bahsedilmektedir. Bunun yanı sıra metinde medrese ve tekeler çevresinde bulunan kişiler vasıtasıyla tasavvufi atmosferin başarıyla yansıtıldığı görülmektedir. Özellikle de hem anlatılan olaylar hem de dil ve üslûp bakımından olayların geçtiği döneme uygunluk gösteren *Aşk*'ta metin içinde yer alan bir başka unsur olarak mektupların ve şiirlerin de ona ayrı bir hava kattığını söylemek mümkündür. Elif Şafak tarafından bu şekilde ilahî ve beşerî aşkın temelleri üzerine kurulan metinde roman kişilerinin bireyleşim süreçleri arketipsel sembollerle anlatılmaya çalışılmıştır.

B. ROMANIN ARKETİPSEL SEMBOLİZM AÇISINDAN İNCELENMESİ

B. 1. Kahramanlık Mitosu/Aşama Arketipi

Elif Şafak'ın *Aşk* adlı romanında Joseph Campbell'in ortaya koyduğu kahramanlık mitosu (The hero myth)¹⁴ yer almaktadır. Roman kişilerinden Ella, Aziz Zahara, Şems, Rumi ve Çöl Gülü Tanrısal gücün farkına vararak kendi yaratılışlarındaki evrensel özü keşfederler. Ella mutsuzluğunu ortadan kaldırarak, Aziz sufi olup kendini kötü alışkanlıklarından arındırarak, Şems ruh eşini bularak, Rumi, Şems'le tanışıp Doğu'nun en güzel şairi vasfını kazanarak, Çöl Gülü ise düşmüş olduğu bataktan kurtulmak suretiyle bir dönüşüm geçirirler. Yani romanda kahramanlık mitosu sadece bir kişide değil, birkaç roman kişisinde varlık göstermektedir. Bu roman kahramanları çıkmış oldukları yolda birtakım testlere tâbi tutulurlar ve bu serüvende fiziksel, özellikle de ruhsal bir gelişim / farklılaşım yaşarlar. (Bilinçdışının katmanlarından geçerek kendisi ile yüzleşirler ve varlıklarını sorgulamaya başlarlar.). Bu bağlamda da romanda kahramanlık mitosu varlığını gösterir. Kahramanlık mitosu Campbell tarafından ayrılma, erginlenme ve dönüş olmak üzere üç aşama şeklinde sınıflandırılmaktadır. *Aşk*, bu üç aşamayı da geçirerek romanda kahramanlık

gösteren, roman kişilerinin aşka ulaşması ve bunun da bütün insanlığa mâl edilmesiyle biter.

B. 1. 1. Ayrılma - İlk Eşik

Jung'un analitik psikoloji kuramına göre, kişinin bilincinin ve bilinçdışının olumlu ve olumsuz yönlerinin farkına varması, 'bireyleşim süreci' olarak tanımlanmaktadır. Bu bireyleşim sürecinden geçmek için de çeşitli aşamalar vardır. *Aşk* adlı romanda bireyleşim açık bir şekilde görülmektedir. Roman kişilerinden Ella, Aziz Zahara, Şems, Rumi, Çöl Güllü ve Kimya bu bireyleşim sürecinden geçerler. Romanın özünde de kırk kuraldan biri olan ve aşkla birlikte varlık gösteren bu süreci değiştirici/dönüştürücü özellik olarak açıklayan on ikinci kural şöyledir: "*Aşk bir seferdir. Bu sefere çıkan her yolcu, istese de istemese de tepeden tırnağa değişir. Bu yollara dalıp da değişmeyen yoktur.*" (s. 118). Roman kişilerinin bu sürecin ilk aşaması olan yol ayrımı şöyledir:

Romanın başkahramanı Ella sıradan bir ev kadını iken kocasının bir gün ona bulmuş olduğu bir yayınevindeki işiyle birlikte hayatı değişmeye başlar. Bu iş yerindeki ilk görevi, *Aşk Şeriatı* adlı bir romanı incelemektir. Ella, romanın yazarı Aziz Zahara ile tanışır ve mektuplarla görüşmeye devam ederler. Ella farkında olmadan hem okuduğu bu gizemli kitap hem de Aziz vasıtasıyla değişmeye, dünyayı olduğundan daha farklı algılamaya ve anlamlandırmaya başlar. Yani Ella *Aşk Şeriatı*'nı okuduktan sonra değişim sürecine girer. Bu roman aslında ona yola çıkmak için bir çağrı vazifesi görür. Şafak tarafından da bu romanın dönüştürücülük özelliği okuyucuya daha romanın başında şöyle anlatılır: "*Nereden bilebilirdi bu kitabın tüm hayatının akışını değiştireceğini? Aşk Şeriatı'nı okurken kendi hayatının da satır satır sil baştan yazılacağını.*" (s. 30). Yeni bir aşka yakalanan Ella korku ve endişelerinden kurtulduktan sonra sonunda ne olacağını bilmediği bir yola çıkmaya karar verir. Ella'nın bu süreçte değişeceği Şafak tarafından romanın başında okuyucuya şöyle bildirilir: "*Tam yirmi yıllık evlilikten sonra Ella Rubinstein'in nasıl olup da bir sabah kocasına boşanma davası açtığını ve kendini evliliğinden azat edip, tek başına sonu belirsiz bir yolculuğa çıktığını (...). Ama elbet bir sebebi vardı: Aşk!*" (s. 14). Ella da bu değişimin aşk vasıtasıyla olmasını arzu eder ve bu arzusunun gerçekleşmesi için şöyle bir dua eder: "*Ya aşkı öğret bana ya da aşkın yokluğuna üzülmemeyi.*" (s. 171).

Aşk Şeriatı'nın yazarı ve Ella'nın yol göstericisi, aynı zamanda da roman da kendi varlığını keşfeden kahramanlardan biri olan Aziz Zahara, İskoçya'da Kinlochbervie adlı bir kasabada yaşar. 1960 yılındaki siyasî olaylara karışmayan yirmi yaşındaki Aziz'in hayatında onu dönüştüren/hayatını toptan değiştirecek iki olay bulunmaktadır.¹⁵ Bu olaylardan birincisi, fotoğraf çekmeye başlaması; ikincisi ise o dönemde köylerine Hollanda'dan gelen, kendinden sekiz yaş büyük ve "bohem, idealist, radikal, entelektüel, biseksüel, solcu, özgür-

lükçü, yeşil-anarşist, çok kültürlülük yanlısı, azınlık ve insan hakları savunucusu, ekofeminist” (s. 262) olan Margot ile tesadüfen tanışması ve ona âşık olduktan sonra Hollanda’ya gidip onunla evlenmesidir. Fakat Aziz evlendikten kısa bir süre sonra Margot bir trafik kazasında ölür, kendisi de iflas eder. Dört sene boyunca da sokaklarda yaşar, kötü alışkanlıklar ve arkadaşlar edinir. Özellikle de bu alışkanlıklarına uyuşturucu eklenince Aziz kendini tanıyamayacak duruma gelir. Bir sabah aynada yüzüne bakarak ağlamaya başlayan Aziz, bu hadisede gölgesiyle yüzleşir ve o günden itibaren kendine çekidüzen vermeye karar verir.

Aziz Margot öldükten sonra şehir şehir gezerek fotoğrafçılık yapmaya başlayan ve Sahra Çölü’nde tanıştığı bir antropolog’un Mekke ve Medine’ye gidip orada fotoğrafçılık yapmasını ve bunun için Sufiler’den yardım almasını “*Şimdiye kadar hiçbir Batılı fotoğrafçı İslâmiyet’in kutsal şehirlerine gidip orada çekim yapmadı. Sen bunu yapabilirsin. Çok meşhur olursun.*” (s. 283) sözleriyle telkin eden, bu tavsiyesi üzerine yola çıkarak o bölgeye giden ilk Hıristiyan fotoğrafçı olmayı hedefler. Ancak Mekke ve Medine’ye gidemez. Bu süreçte hayatını tekrar değiştirecek olan Aziz, ruhsal gelişimini tamamlamak üzere yola çıkar. Romanda hem kahraman hem de yüce birey konumundaki Aziz’in ilk ciddi arayışı tekkeye girmesiyle başlar. Aziz Mekke ve Medine’ye gitmesi için ona yardımcı olacak Baba Samed’in tekkesine girdikten sonra aydınlanma süreci başlar. Onun olgunlaşması için gerekli olan ilk mekân burasıdır.

Aziz’in tekkeye girdikten sonra gölgesiyle tanışarak aynı zamanda ölüm gerçeğiyle yüzleştiğini de söylemek mümkündür. “*Sevdiğim kadını kaybedince ağır bir dönüşüm geçirdim. Ne o balıkçı köyündeki saf delikanlıydım artık, ne kariyer peşinde koşan bir işletmeci... içimdeki bastırılmış hayvan ortaya çıktı; bastırılmış ve kapana kısılmış. Hızla değiştim, çirkinleştim, çirkefleştim ve en nihayetinde dibe vurduğum. 1970’lerin başıydı. Hayatımın bu safhasına, Sufî kelimesinin ‘s’ harfiyle tanışma dönemi diyorum.*” (s. 265). Bu örnek dikkate alındığında romanda gölge arketipinin varlığından söz edilebilir. 1970 sonrası Sufilerin yanına giden Aziz’i tekkeye alan Baba Samed ona bir şart koşar. Aziz kendi içinde içsel bir yolculuğa çıkarak Kâbe’ye yani kalbine inecek ve bu süreçte de tekke ona yardımcı olacaktır. Baba Samed’in bu şartı Aziz için başlangıçta garip gelse de, ancak bu şartla tekkeye alınacağını anlayınca onu kabul eder (s. 288). Sufilikle bu şekilde tanışan Aziz yolculuğunu Ella’ya şöyle anlatır: “*Hikâyem beni tamamen farklı bir maceraya sürükledi. Her dönemde eski hâllerimden biraz daha uzaklaştım. Yolculuğun sonunda ben bir yere varmadım. Yol beni değiştirdi.*” Sufilerle tanıştıktan sonra hayatında “ben” diye bir şey kalmadığını belirten Aziz hayatının bu aşamasını da sufiliği “u” harfine geçiş olarak ifade eder (s. 284).

İçki ve uyuşturucu bağımlısı olarak geldiği bu tekkeden, benliğinden kurtulmuş bir sufi olarak çıkacak olan Aziz’in durumunu /değişimini fark eden

Baba Samed, onu tekkeye aldıktan bir müddet sonra başka bir maceraya davet ederek gideceği yeni adresini şöyle çizer:

“Günün birinde Baba Samed bana bavulumu geri verdi ve dedi ki ‘Artık gitme vaktin geldi. Alıcı kuş gibi uçacaksın bu yuvadan. Sen mademki kendi içindeki âlemi dolaştın ve nefsini aştın, şimdi git dünyayı dolaş. Senin gibi insanlar tüm ömrünü bir dergâhta kapalı geçiremez. Senin anlatacak hikâyelerin var...’” (s. 291).

Craig olarak girdiği tekmeden Zahara olarak çıkan ve hayatının bu aşamasını suffiliğin “f” harfine geçiş aşaması olarak nitelendiren Aziz için yolculuk henüz bitmemiştir.

Romanda yolculuğa çıkan bir başka kişi ise Şems’tir. Şems, çocukluktan itibaren öte âleme gidip gelme yeteneğine sahiptir. O bu yeteneğini ailesiyle ve çevresindekilerle paylaşır; fakat ailesi de dâhil olmak üzere hiçbir kimseye bu yeteneğini inandıramaz. Bu nedenle Şems evini terk edip gezgin bir derviş olmaya karar vererek yolculuğa çıkar ve bu yolculukta kendini geliştirme, varlığını keşfetme imkânı bulur. Yolculuk sırasında sadece kendisi değişimi yaşamamıştır. Ayrıca birçok kişiyi olumlu bir şekilde de etkilemiştir. Yol göstericilik/yüce birey vasfını daha ilk yolculuğunda kazanmaya başlayan Şems, Semerkant yakınlarındaiken dua eder ve bunun üzerine kendisine Bağdat’a gitmesi için bir çağrı yapılır. Bu çağrı şöyledir:

“İçimde biriken ilmi paylaşacak bir can yoldaşı bulmak için Allah’a çok dua ettim. En sonunda Semerkant yakınlarında bir handa bir sır fısıldandı kulağıma. Kaderimin tecellisi için Bağdat’a gitmem söylendi.” (s. 86).

Bir akşam yarı uykulu yarı uyanık bir hâldeyken kendiyile konuşan bu kişinin çağrısına kulak veren ve kendisinin yeni bir maceraya davet edildiğini anlayan Şems tekrar bilinmez bir yola çıkmaya hazırlanır:

“Bir ilahi terennüm edercesine bir nağme çalındı kulağıma baldan tatlı, tüyden hafif. ‘Teb-rizli Şems, müjde!’ Duaların kabul oldu! Hazırlan, Bağdat’a gideceksin’ dedi bir ses tanıdım onu. Çocukluğumun koruyucu meleğiydi.

‘Bağdat’ta ne bekler ki beni? diye sordum.

Ruhuna eş biri için dua ettin ya, sana bir yoldaş verilecek. Bağdat’a gittiğinde seni doğru istikamete yönlendirecek kişiyi bulacaksın. Onun yanında soluklanıp tekrar yola koyulacağın anı bekleyeceksin. Sabredeceksin.’” (s. 64).

Bu çağrı üzerine yeni bir yola çıkacak olan Şems, can yoldaşını buluncaya kadar arayış içinde olur.

Çıktığı bu serüvende kendisine bir yoldaş, ruhtaş bulmak umuduyla Bağdat’taki zaviyeye gider. Orada Baba Zaman’la tanışan Şems’in dönüşüm geçireceği hatta Rumi’yi de dönüştüreceği daha romanın başlangıcında Baba Za-

man'ın ifadeleriyle şöyle anlatır: *"Hâlbuki ileride dönuşeceği o mağrur ve koskoca meşe ağacının taşıyıcısı, habercisidir. Tabi gören göze!"* (s. 72).

Bu zaviye onun hayatında hem kendini tamamlama hem de yoldaşını bulmasını sağlayan mekân olması açısından önemli bir yerdir. Şems çok uzun süredir kendi ölümünün rüyasını görür. Bir kuyuya düşmüştür ve kuyunun etrafında bağırarak, feryat ederek onu arayan biri vardır. Kuyunun başında onu arayan kişi ruhtaşı olan Rumi'dir. Benzer bir rüyayı da Rumi kırk gece üst üste görür. Hem Rumi hem de Şems rüyalarında gördükleri ruhlarının diğer yarısını aramaktadırlar. Şems bir gün Baba Zaman'a bu rüyasını anlatır. Baba Zaman da Seyyid Burhaneddin'den bir mektup almıştır. Mektupta Rumi'nin rüyasından bahsedilir. Seyyid Burhaneddin, Rumi'nin rüyasında gördüğü kişinin onların zaviyede olabileceğini söyler ve eğer düşüncesi doğruysa, bu kişinin Konya'ya bilinmeyen bir yolculuğa çıkmasının gerekliliğini ifade eder. Baba Zaman hem Şems'in hem de Rumi'nin gördüğü rüyanın aynı ve Seyyid Burhaneddin'in tahmininin doğru olduğunu anlayarak Şems'i Konya'ya göndermeye karar verir. Şems Konya'ya yolculuğa çıkacağı sırada Baba Zaman'la aralarında geçen diyalog, onun bu yolculuğunun hayatındaki büyük etkisini göstermesi açısından önemlidir: *" 'Bakıyorum yolculuğun şimdiden seni değiştirmiş' dedi yeni hâlimi görünce. 'Hâlbuki daha başlamadı bile.' "* (s. 117). Baba Zaman, Şems'i böylelikle yeni bir sınavın eşiğine iter. Her yolculukta olduğu gibi, Şems'in de Bağdat'tan Konya'ya giden yolunda birtakım engeller ve tehlikeler bulunmaktadır. Ancak bu tehlikeleri kişi aşabilirse o zaman başarılı olacaktır. Romanda onuncu ve on birinci kurallarda bu zorlukların aşılması gerekliliği şöyle anlatılır:

Onuncu kural: *"Ne yöne gidersen git, -Doğu, Batı, Kuzey ve Güney- çıktığın her yolculuğu içine doğru bir seyahat olarak düşün! Kendi içine yolculuk eden kişi, sonunda arza dolaşır."* (s. 117).

On birinci kural: *"Ebe bilir ki sancı çekilmeden doğum olmaz, ana rahminden bebeğe yol açılmaz. Senden yepyeni ve taptaze bir 'sen' zuhur edebilmesi için zorluklara, sancılara hazır olman gerekir."* (s. 117).

Baba Zaman bu yolculuğun sonunda ne olacağını bilmediğini, ayrıca birçok zorluğun üstesinden gelmesi gerektiğini söylemesine rağmen, Şems yolculuk davetine olumlu cevap verir ve böylece Konya yolculuğu başlar. Konya'ya gittiğinde Rumi'yle tanışır. Onun gelişi Rumi'nin de arayışını sonlandırır. Artık Rumi farklı bir arayış içine girecektir. Bu da manevî bir aşk arayışıdır.

Şems'in ruhtaşı aynı zamanda romanda bireyleşim sürecine giren roman kahramanlarından biri olan Rumi, Konya'da mutlu bir hayat sürmektedir. Dönemin önemli âlimlerinden ders almış, ilim ve irfan konusunda kendini geliştirerek önemli bir mertebeye gelmiştir. Ancak hayatında hep bir şeylerin eksikliğinden yakınan Rumi'nin bu yalnızlığını Şems ortadan kaldıracaktır. Hatta bununla kırk gece boyunca aynı rüyaları görmüştür (s. 129).

Rumi, romanda mekânsal bir yolculuktan çok kendi iç benliğine yönelmesini sağlayacak, mekânsal olmayan, bunun aksine psikolojik bir serüvene Şems vasıtasıyla yol alır. Şems'le tanışmasıyla birlikte Rumi'nin hayatı tümünden değişmeye başlar. Şems, romanda Rumi'yi her şekilde yönlendirir. Onu imtihanlardan geçirir. Rumi bütün bunları başardığı zaman yolculuğunu tamamlayacaktır. Rumi, Şems'in yaptığı çoğu sınavda benliğiyle çatışma yaşar. Zamanla ferdi çatışma ve bunalımlarından kurtulmaya başlar. Değişim sürecinde bütün sınavlardan geçmiş bir birey olan Rumi dönüşüm sürecine doğru bu şekilde ilerler.

Romanda bireyleşim sürecine dâhil olan ve bu süreci de Rumi'nin evine giderek yapan Kimya ise ruh görme yeteneğine sahip bir kızdır. Onun bu yeteneğini keşfeden bilgin kişi, Kimya'yı Konya'ya, Rumi'nin yanına getirir. Bu bilge kişinin yol göstericiliğiyle Konya'ya gelen Kimya Rumi'yle tanışır. Rumi, Kimya'yı evlatlığı / kızı olarak kendi evine alır. Rumi'nin yapmış olduğu ilk sınavını başarıyla gerçekleştirecek olan Kimya, Rumi'nin yol göstericiliğiyle de ilim ve irfan öğrenmeye başlar. Yolculuğuna da bu şekilde devam eder.

Aşk'ta çocukluk yıllarında herkes gibi sıradan bir insan olan fakat annesinin ve babasının ölümü üzerine on üç yaşında kimsesiz kalan Çöl Gülü, Konstantinopol'da yaşayan halasının yanına gitmek için yola çıktığında, yolda haydutlar tarafından kaçırılarak tecavüze uğrar. Hayatında büyük bir değişim yaşamasına neden olan bu olaydan sonra o artık bir fahişeye dönüşerek toplum tarafından kabul edilmeyen, hor görülen bir insan hâline gelir. Çöl Gülü daha sonra Konya'ya gidip bir tesadüf eseri Şems'le tanışır ve onun yönlendirmesiyle genelevden kurtularak Rumi'nin evine kabul edilir. Orada kendini her şeyden arındırmasıyla devam eder.

B. 1. 2. Erginleşme - İkinci Eşik

Aşk'ta serüvene yapılan çağrıyı kabul ederek yola çıkan kahramanlar erginlenme sürecinde birtakım sınavlardan geçerler. Her bir sınavda da kendi benliklerine ulaşarak aşama arketipini gerçekleştiren roman kişileri (Ella, Aziz, Şems, Rumi, Kimya ve Çöl Gülü) bu süreçte çıkmış oldukları yolda aşkın dönüştürücü gücüyle tanışacaklardır. Roman kişilerinin çoğunlukla ilahî aşkın vermiş olduğu ışıkla aydınlanmaları romandaki tasavvuf inancının yerini ve önemini göstermesi açısından önemlidir. Özellikle de romanın temelinde yatan kırk kural insanı olgunlaştıran, onu yücelten kurallar olarak metinde yer almaktadır. Romanda tasavvuf inancına göre insanoğlunun kâmil mertebeye ulaşması için dört kapıdan geçilmesi gerektiğine yer verilerek bu temizlenme ve arınmanın sonundaki erginlenmeye dikkat çekilmiştir. *Aşk'ta* sufilerin geçmesi gereken bu dört kapı sırasıyla şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olarak metinde yer almaktadır.

Romanın başkahramanı Ella, Aziz Zahara tarafından yazılan, Şems ve Rumi'nin ruhtaşlığını anlatan *Aşk Şeriatı* adlı romanı okumaya başlayıp Aziz Zahara ile tanışınca hayatı değişir. *Aşk*'ta Aziz, Ella'nın arayışını, değişimini ve yeniden doğuşunu hazırlayan başlıca rehberdir. Ella'nın kişisel değişimi ve dönüşümü bu süreçte Aziz önderliğinde olur. Erginlenme sürecinde olan Ella, bu aşamada aşkı bularak kendi iç çatışmasından kurtulmaya başlar.

Ella'nın dönüşümüne katkıda bulunan Aziz'in erginlenme sürecinde ise girmiş olduğu sufi tekkesi önemli bir mekân olarak metinde yer almaktadır. Onun buraya girişi, şuurlu bir hareketten ziyade fotoğrafçılık amacı için olmuştur. Romanda hem XIII. yüzyıl hem de XXI. yüzyıl mürşitlerine yer verilmektedir. Aziz, Fas'ta gittiği zaviyenin şeyhi olan Baba İshak'ın da yönlendirmeleriyle Müslüman olur. Burada iç benliğine yönelme fırsatı bulan ve değişim sürecine giren Zahara'nın suffikle tanışmadan önceki ismi Craig Richardson'dur. Tekkeye girip Müslüman olduktan sonra ise ismi Aziz Zahara olarak değiştirilerek yeni bir ad alır. Aslında bu durum onun yeni bir sürece girdiğinin de göstergesidir. Aziz, tekkeye gittikten sonra ferdi bilinçdışından çıkarak kolektif bilinçdışına yönelmiştir. Aziz bireyleşim sürecine doğru ilerledikçe onun için ölüm kavramı farklı anlamlar kazanmaya başlar. Başlangıçta koyu bir ateist olan Craig Richardson bütün iç çatışmalarından kurtularak değişen, gelişen bu kişilik, Aziz Zahara olarak kimlik değişiminde son aşamaya gelir.

Şems de romanda erginlenme sürecine giren roman kişilerindedir. Baba Zaman'ın tekkesinde çok şey öğrenen Şems burada aydınlanmaya başlayarak değişim geçirir. Özellikle de zamanla kendi varlığını silmeye ve yokluk âlemine karışmaya başlar. Konya'ya gitmesiyle de erginlenme sürecini tamamlamış olur. Şems'in yol göstererek aydınlattığı Rumi romanda çıktığı yolda erginlenme sürecini çeşitli sınavlardan geçerek başarıyla tamamlamıştır. Onun Şems'le tanıştığı andan itibaren bir sınav içinde olduğu görülmektedir (s. 200-202). Şems ve Rumi bu günden sonra kütüphaneye girerek kırk gün boyunca çalışmışlardır. Kırk günün sonunda Şems, Rumi'nin tanıştıkları gün kendine yönelttiği soruyu tekrar düşünür ve Rumi'nin aslında ona Allah yoluna nasıl ulaşabileceğini sorduğunu anlayarak bunun, insanların geçmeleri gereken yedi merhale olduğunu düşünür.¹⁶

Şems'in yardımıyla kişisel bir dönüşüm içine giren Rumi her aşamada sınavlara tâbi olur. Şems bir gün ona meyhaneye, şarap alması için gönderir. Rumi biraz tereddüt etse de Şems'e olan bağlılığı nedeniyle şarapları almaya gider. Orada sarhoşlarla karşılaşır, onlarla oturup konuşur. Şems, Rumi'nin getirdiği şaraplardan birini gül ağacının dibine döker. Bundan sonra kurumuş olan gül canlanarak yeni bir gonca açar. İkinci şişeden de biraz gülün dibine döker, geri kalanından bir yudum kendi içer, bir yudum da Rumi'ye uzatır. Rumi bunun üzerine; *"Dinin şartlarına uymak önemlidir (...) ama insan kuralları özden, parçaları bü-*

tünden daha fazla önemsememeli. İçki içen insan içmeyenleri, içki içmeyense içenleri küçümsememeli. Bugün bana ikram ettiğin kadehi bu şuurla içiyorum ve tüm kalbimle inanıyorum ki aşk sarhoşluğunda ayıklık vardır.” (s. 304) diyerek şarabı içmek için ağzına götürdüğü sırada, Şems şişeyi alarak yere atar ve Rumi'nin imtihanı geçtiğini söyler. Bu bir sınama motifidir. Bu olayla birlikte Rumi artık değişimi/bireyleşim sürecini tam anlamıyla gerçekleştirir. Rumi bundan sonra Mevlana adını alıp değişim sürecinde de ilerledikçe başarılı bir şair olur. “Rumi, önceleri hâkim çizgiye yakın duran bir din âlimiyle, alışlageldik tüm kurallardan çıkmaya cüret ederek adanmış bir gönül ehli, aşkın ateşli savunucusu, semanın yaratıcısı ve tutkulu bir şair oldu. ‘İslâm âleminin Shakespeare’i oldu.’ ” (s. 38). Artık o bütün sınavları geçerek ilahî aşkın etkisiyle de Şems'in sezdirmeye çalıştığı dünyanın ve kendinin farkına vararak değişim aşamasını başarıyla geçerek büyük bir şair olur.

Çocukluk yıllarından itibaren hayat hikâyesine yer verilen Çöl Gülü, bir tesadüf eseri Şems'le tanıştıktan sonra, onun sözlerinden etkilenerek hayatını sorgulamaya başlar. Bir süre sonra kerhaneye gelen ve onu sürekli terslemekte, hor görmekte olan Baybars'la ona tezat bir karakter olarak Şems arasında kıyaslama yapar. Şems, Baybars'tan çok farklıdır. Ona değer veren, onun önemli özelliklere sahip olduğunu inandıran ve aynı zamanda ona yardım elini uzatan yüce birey Şems, Çöl Gülü'ne on dokuzuncu kuralı (Başkalarından saygı, ilgi ya da sevgi bekliyorsan, önce sırasıyla kendine borçlusun bunları. Kendini sevmeyen birinin sevilmesi mümkün değildir. Sen kendini sevdiğin hâlde dünya sana diken yolladı mı, sevin yakında gül yollayacak demektir, s. 176) söyleyerek onun kendine olan güvenini artırır ve kahramanı yolculuğunda olumlu yönde etkiler. Çöl Gülü bir gün kerhaneden kaçmayı başarıp hamama giderek, orada kırk defa su döküp yıkanarak ve bu şekilde iç benliğiyle yüzleşerek erginlenme sürecinin büyük kısmını tamamlar. Daha sonra Rumi'nin evine gitmesiyle süreç daha da hızlı ilerler. Artık o sufiliğe doğru bir yol alır. Zamanla değişim yaşamaya başlayan ve Rumi'nin evine yerleşen Çöl Gülü'nün hayatında yeni bir dönem başlar. Hamamda kendi benliğiyle tanışan Çöl Gülü çocukluk günlerindeki gibi mutlu biri olur.

Ölmüş kişilerle konuşabilme yeteneğine sahip olan ve bu özelliği sayesinde yolculuğa çıkarak Rumi'nin evine gelen Kimya ise, burada ilim ve irfan konusunda eğitim alır. Şems geldikten bir süre sonra ona âşık olan ve bu şekilde yeni bir yolculuğun peşinden gitmeye başlayan Kimya, bu aşk vasıtasıyla da erginlenme sürecine girer. Bu süreçte olumsuzluklarla karşılaşan, aşkı için elinden gelen her şeyi yapan kahraman bu konuda mutsuzluğa doğru bir yol alacaktır.

B. 1. 3. Dönüş

Çıkmış oldukları yolculukta, süreç tamamlandığı zaman başarıyla aşka sahip olan roman kişileri Jung'un belirttiği bir sona doğru yaklaşırlar. Kişinin ken-

di benliğiyle yüzleşerek bireyleşim sürecini sonlandıracağını belirten Jung, bu son evrenin de bu şekilde tamamlanacağını ifade eder.

Romanın başkahramanı Ella yolculuğa çıkan bir kahraman olarak gittiği yerde yani kendi iç dünyasında onunla yüzleşerek iyi ya da kötü yönlerini keşfeder. Bu onun için kolay bir şey değildir. Bu yolculuğu başarıyla tamamlayabilmek için birçok ızdırap ve meşakkatle karşılaşır. Romanın sonunda da, kendine yeni bir yol çizerek hayatına nasıl devam edeceğini kızı Jeannette'ye telefonda şöyle anlatır:

“Galiba Amsterdam'a gideceğim' dedi. Ella. Orada ufak, şirin çatı katı daireler var. Biri kiralayabilirim. Gerçi bisiklete binmeyi iletmem gerekecek...’ ‘Hiç plan yapmadım Jeannette. Yarın, öbür gün, beş sene sonra ne olacak bilmiyorum. Tek bildiğim hayata yeniden başladığım. Zaten bu da kurallardan biri...” (s. 415).

Aşka ulaşmak için gerekli olan kuralların sonuncusu olan “*Aşksız geçen bir ömür beyhude yaşanmıştır. Acaba ilahi aşk peşinde mi, yoksa dünyevi, semavi ya da cismani mi diye sorma! Ayrımlar ayrımları doğurur. AŞK'ın ise hiçbir sığata ve tamlamaya ihtiyacı yoktur.*” (s. 415). Kırkıncı kurala gelen Ella bu şekilde dönüşümünü tamamlar.

Aziz çıkmış olduğu yollarda değişim sürecini yaşadıkça kendiyi yüzleşir ve bir süre sonra aşama arketipini başarıyla gerçekleştirir. Hatta çevresindeki insanları da dönüştürme yetisine sahip olur. Aziz Zahara, ruhsal değişimini tamamladıktan sonra Konya'da ölür. Ancak bu ölüm aslında onun için yeni bir başlangıçtır.

Bireyleşim sürecini tamamladıktan sonra Kimya ile evlendirilen Şems, bir türlü Kimya ile gerçek karı-koca ilişkisi yaşayamayacağını ve tek aşkının ilahî aşk olabileceğini fark eder. İlahî aşk doğrultusunda yoluna devam eden Şems için artık Baba Zaman'ın ona söylediği sonun gerçekleşme zamanı gelmiştir. Rumi'yle olan dostluğunu çekemeyenler tarafından bir akşam evin bahçesinde öldürülerek kuyuya atılır. Muhammed Hüküm bu olayı Şems'in romanda kahramanlaştırılmasıyla açıklar: “Romanın sonunda öldürülmüş olması onu kahramanlaştırır ve kutsallaştırır. Menkıbelerde Şems'in akıbeti tam olarak belirtilmemişken romanda öldürüldüğü söylentisinin kurgusal olarak gerçekleştirilmesi onu 'yüce birey' hüviyetine büründürür.”¹⁷ Kuyuya atılarak öldürülmesiyle Şems dünya üzerindeki serüvenini tamamlamış olur. Fakat bu onun için bir son değil, yeni bir başlangıç olacaktır. Nitekim kuyuya atıldıktan sonra da; “*Hep beraber bedenini kaldırdık. Tuhaf şey, o kadar hafifti ki! Kuru bir dal gibi, suyu çekilmiş bir meyve gibi, hafif. Sonra da kuyuya attık. Nefes nefese bir adım geri çekilip suya düşme sesini bekledik. Ama o ses gelmedi...*” (s. 398) yaşanan bu olay Campbell'in de “*Yeniden doğuş fikri, dünyadan ayrılış, birtakım güç kaynaklarına yönelme ve yaşamı yenileyen bir dönüş.*”¹⁸ şeklinde ifade ettiği gibi ölümün bir son değil tekrar bir başlangıç olduğunu düşündürür.

Şems'in de yönlendirmeleriyle belli bir dönüşüm sürecine giren Rumi, başlangıçta Şems'in yapmış olduğu sınavlarla kendinden ne istediğini anlayamaz; ancak ona saygı duyduğu için bu görevleri yerine getirir. Aşama arketipini yavaş yavaş başarıyla gerçekleştiren Rumi, bu süreci Şems yanından ayrılıp Bağdat'a gittikten sonra fark eder. Şems artık Rumi'nin yanında kalmasının bir anlamı olmadığını düşünerek onun istenilen kıvama geldiğini şöyle belirtir:

"Şiir, musiki, raks... esrilik, esneklik, akışkanlık... Rumi'nin dönüşümü neredeyse tamam. Şiir sevmeyen katı bir âlimken, kendi sesinin akışında hızla ilerleyen bir hatipken, artık cümle suskunların hislerine tercüman olacak kadar iyi bir şair olma yolunda. Bana gelince, ben de değiştim ve değişiyorum. Varlıktan hiçliğe gidiyorum. Bir mevsimden diğerine, bir mertebeden diğerine, yaşamdan ölüme kayıyorum. Baba Zaman'ın vaktiyle söylediklerini hatırlıyorum. İpeğin kozadan sapasağlam çıkması için ipek böceğinin kendinden feragat etmesi lâzım." (s. 339).

Şems de Baba Zaman'ın dediği gibi yaparak, kendinden feragat ederek Rumi'nin olgunlaşmasını sağlar. Şems Konya'yı terk ettikten sonra Rumi onun gidişine çok üzülür. Hatta saçları bir gecede ağarır (s. 349). Ayrıca Şems gittikten sonra Rumi, Şems'in kendine bir gün doğunun en güzel aşk şiirleri yazan kişi olarak nam salacağını söylediğini hatırlar (s. 353).

Şems'in düşüncesi gerçek olmuştur. Rumi bu son aşamada şairlik kabiliyetinin farkına varmıştır:

"Ağzımdan damla damla mısralar sızıyor, hem de hiç durmadan, elimde olmadan; dinleyenler şair olduğuma kanaat getirebilir. Evet. Kelimeler ülkesinin sultanı! Ama işin aslı, bu şiirler bana ait değil. Ben sadece harfler için bir vasıtayım. Kelimeleri emredildiği gibi yazan bir hokka, divit, kalem misali; üflenen ezgiyi çalan bir mey misali bende sadece bir aracı." (s. 356).

Nitekim Rumi, Şems'i tanıdıktan ve dönüşüm geçirdikten sonra, tasavvufu aşkla yaşayan, aşkı önemli kılan, eski doğrularının çoğunu geri planda bırakarak aşkın peşinde olan âşık bir şair olarak *Mesnevi'*yi yazar. Rumi rehberi olan Şems vasıtasıyla, kişisel tutku ve isteklerini yenerek dönüşümünü tamamlar.

Romanda bireyleşim sürecine giren Çöl Gülü de hayatında önemli değişim geçiren kahramanlardan biridir. Rumi'nin evi onun son durağıdır. Burada sufi olan Çöl Gülü'nün bu değişimini Kimya şöyle anlatır:

"Artık o bir sufi. Kerhaneyi tamamen geride bıraktı. Arındı. Bir keresinde, cesareti-ne, metanetine ve sil baştan hayata başlama azmine hayran olduğumu söyledim. Başını iki yana salladı: 'Ama ben hayata baştan başlamadım ki. Tek yaptığım, ölmeden evvel ölmek!' " (s. 377).

Kimya ise, Konya'ya gelip Rumi'nin evinde eğitimine devam ederken Şems'le de evlenir. Ancak aşkına karşılık bulamayan Kimya, kendini odasına kapatarak dışarıya hiç çıkmaz. Âdeta bu odada ölümü bekleyerek varlık içinde yokluğu yaşar.¹⁹ Kimya akarsular gibi çoğalarak ve derinleşerek hiçliğe doğru bir yola çıkar ve ölür. Aslında onun için bu bir ölüm değildir. Romanın hemen hemen bütününde aşk aydınlanmayı sağlayan en önemli unsurdur. Bu aydınlanma süreciyle roman kişileri dönüşümlerini gerçekleştirmişlerdir.

B. 2. Yüce Birey Arketipi

Elif Şafak'ın *Aşk'ı*, yüce birey arketipi açısından zengin bir metindir. Özellikle de roman kişilerinden Şems ve Aziz Zahara romanda başlangıçta yolcu konumundayken erginlenme sürecini tamamlayıp kendi benliklerine kavuşunca yüce birey konumuna geçerler. Metinde Şems, Rumi'nin ve Çöl Gülü'nün, Aziz ise Ella'nın dönüşümünü sağlayan kişilerdir. Yani Şems ve Aziz etraflarındaki kişiler üzerinde dönüştürücü bir özelliğe sahiptirler. Romanda yüce birey konumundaki bu kişiler kahramanın isteklerine ulaşmalarında yol gösterirler ve onlara kolaylık sağlarlar. Şems ve Aziz'in yanı sıra romanda Baba Zaman, Baba Samed, Baba İshak ve yerine göre de Rumi yüce birey konumundadırlar.

Şems, Baba Zaman'ın tekkesine gidip onunla tanıştıktan sonra hayatı çok değişir. Baba Zaman romanda Şems'i ruh eşini bulmaya yönlendirecek kişidir. Tekkede kendini Allah yolunda yok eden Şems bundan sonraki aşamada Allah'a öğrendiklerini/bilgisini aktaracağı birini çıkarması için dua eder. Bu süreçte de Seyyid Burhaneddin'den gelen mektuptan sonra Baba Zaman, Şems'i Konya'ya göndermeye karar verir. Çünkü Şems'in hakikate tek başına erişemeyeceğini düşünür. Fakat bunun zorlu bir yolculuk olacağını da farkındadır. Bu endişesini Şems'e de söyler. Zorlu ve tehlikeli bir yolculuğun sonunda saf aşka ulaşacağını belirtir. Şems de bunu duyunca saf aşka hazır olduğunu, yeter ki işin içinde aşk olsun diyerek bu gönül işine talip olur. Bu şekilde yeni bir yola çıkan Şems, Rumi'yi olgunlaştıran, onun içindeki cevheri ortaya çıkaran kişi olarak bir dönüşümü gerçekleştirir. Roman boyunca Şems ve Rumi arasındaki arkadaşlığın anlatıldığı sayfalarda genellikle Şems'in Rumi'yi yönlendirdiği ve Rumi'nin de onu sevip saydığı, ona sonuna kadar değer verdiği görülmektedir. Roman boyunca Şems'i, Rumi'nin nefsinden arınması için elinden gelen her şeyi yapan kişi olarak, çoğu zaman da Rumi'yi çeşitli sınavlara tâbi tutarak onun olgunlaşmasını sağlamak için çalışırken buluruz. Bunlardan biri kütüphanesindeki kitapları suya fırlatması ve Rumi'nin buna vereceği tepkiyi ölçmek istemektedir. Rumi yıllar sonra (Şems Konya'dan ayrıldıktan sonra) bu olayın kendisi üzerindeki etkisini şöyle anlatır: "*Bütün kitapları suya attı ki akıl mantıkla ulaştığım ve matah bir şey zannettiğim her bilgi tanesini bir kenara kaldırayım.*" (s. 355).

Bu tarz sınavlarla Şems, Rumi'nin varlıkla ilgili gerçeklerin özünü kavramasına katkıda bulunmakla beraber, ufkunu genişleterek onu hiç düşünmediği şairlik gibi yönlere teşvik eder. Böylelikle Şems, Rumi'nin kesretten uzaklaşp vahdete yani tek olana ulaşmasına yardımcı olur. Bu süreç sonunda ise şair olmaya onu şöyle teşvik eder:

“ ‘Mevlana benden şair olmaz, zaten pek şiir sevmem’ diyor. Hâlbuki içinde bir şey var. Hem de ne muhteşem bir şair! Kozasını yırtmaya hazırlanıyor. İkiliği bir kenara koymuş çoktan. Başkasına ayrı ayrı görünen, ona bir ve tek görünür.” (s. 232).

Rumi kendini bu şekilde yönlendiren Şems'i aynası olarak görmektedir (s. 240). O, bütün bu süreçte Şems'i yani öteki yarısını bularak varlığının özünü keşfeder.

Şems, Rumi'yi aşkla Allah'a bağlayıp onu şair olma vasfına kavuşturduktan sonra, hayattaki görevini tamamladığını düşünmeye başlar. Nitekim kısa bir süre sonra da onların arasındaki ruhtaşlığı çekemeyip kıskananlar tarafından öldürülür. Şems, Rumi'ye ileride ünlü bir şair olacağını söyler: “ ‘Günü gelecek sana Aşk'ın Şairi Diycekler’ dedi. ‘Doğu’dan, Batı’dan, Kuzey’den ve Güney’den yüzünü dahi görmemiş insanlar senin kelimelerinden ilham, feyiz ve cesaret alacak (...) ‘Dostum, sen, bu dünyanın gördüğü göreceği en büyük şairlerdensin.’” (s. 256-257). Nitekim onun bu söylemleri Rumi'nin bütün ayrıcalıklarından ve imtiyazlarından arınıp Nefs-i Kâmil / Kâmil İnsan seviyesine yükselmesiyle yavaş yavaş gerçekleşmeye başlar. Bunun için de sürekli uğraşan kişi, onun bu yolundaki ışığı ve aynası Şems olmuştur. Yol gösteren Şems iken Rumi ise yolcudur. Rumi'yi tamamlayan bir kişi olarak romanda yer alan Şems, romanın sonunda dolaylı da olsa Rumi'nin şairlik vasfına erişmesine vesile olmuştur.²⁰

Şems, romanda sadece Rumi üzerinde değil aynı zamanda Çöl Gülü üzerinde de yüce birey konumuyla karşımıza çıkar. Her iki kişi de henüz kendi ruhlarını keşfedememiş ve özlerini bulamamış kimselerdir. Romanda Çöl Gülü toplumun küçük gördüğü ve horlandığı bir fahişe olarak tanıtılır. Şems'in onun üzerinde büyük bir etkisi bulunmaktadır. Onunla bir tesadüf eseri karşılaşan Şems, Çöl Gülü ile müddet konuştuktan sonra, ona birtakım nasihatlerde bulunarak oradan ayrılır. Bu konuşmada Çöl Gülü'ne; “ ‘Bir an evvel o kerhaneden çık. Bir daha da oraya dönme! Sen Anka'sın, mezbelede işin ne? Yürü git. Ardına bakma sakın.’” (s. 177) deyip bu yönlendirici çağrıyla yaparak onun hayatını değiştirmesine yardımcı olur.

Çöl Gülü, Şems'in bu sözlerinden sonra çok şaşırır; çünkü onun için bütün bunlar imkânsız gibi gözükmektedir. Kendisinin bu yolculuğa çıkmasının zor olduğunu, yakalanırsa eğer çok kötü şeyler olabileceğini söyleyince, erginlenme aşamasına girecek olan Çöl Gülü'ne; “ ‘Yolun ucunun nereye varacağını düşünmek beyhude bir çabadan ibarettir. Sen sadece atacağın ilk adımı dü-

şünmekle yükümlüsin. Gerisi zaten kendiliğinden oluşur." (s. 177) şeklinde tavsiyede bulunan Şems, onu bir yolculuğa davet eder. Şems'in yüce birey konumu bu tavsiyelerinde de açıkça ortadadır. O günden sonra Çöl Gülü, Şems'in sözlerini hep aklında tutar.²¹

Şems, Çöl Gülü'ne bütün bu ilgisiyle çocukluk yıllarında kalan saf ve temiz hâlini tekrar hatırlatmıştır: "*Şimdi karalar bağlanmış dervişin teki karşıma dikilmiş, dağ pınarları gibi tertemiz olduğumu söylüyordu. Şaka gibiydi.*" (s. 177). Onun bu tavsiyeleri yardımıyla kendi bireysel gücünün tekrar farkına varan Çöl Gülü'nün bilinçlenme süreci başlar. Bir gün de Rumi'nin vaazını erkek kılığına girerek camide dinlemeye gider. Fakat oradakiler tarafından tanınınca linç edilmek istenir, Şems ise onu linç edilmekten kurtarır. Şems burada da yüce birey özelliğini gösterir. Çöl Gülü'nün gözünde Şems artık ona diğer insanlar gibi bakmayan hatta onu linç edilmekten kurtaran, koruyan bir kahraman gibidir. Bireyleşim sürecinin başında kaldığı evden kurtulup Allah'a sığınarak kendini tasavvufa adayan Çöl Gülü'nün bu sürecinde de Şems yol gösterici konumunu devam ettirir. Nitekim daha sonra da Şems, roman boyunca ileride sufi olacak Çöl Gülü'nün sürekli yanında olmuştur.

Etrafındaki kişilere samimi ve şefkatli bir şekilde telkinlerde bulunan Şems'in şahsında ifade bulan yüce birey arketipinin yaşlı bilge adam figürü Rumi, Çöl Gülü, Dilenci Hasan ve Sarhoş Süleyman'ın şahsında ciddi olumlu bir yönde etkiye sebep olmuştur. Şems, serüvenlerinin sonuna kadar onların yanında olur ve onlara yol göstericilik yapar.

Roman kişilerinden Aziz Zahara da tıpkı Şems gibi öncelikle kendi bireyleşim sürecini tamamlar ve daha sonra Ella'nın dönüşüm geçirmesine yardımcı olur. Ella renksiz, durağan bir hayatı olan, günleri evinin mutfağında yemek pişirmek ve çocuklarıyla ilgilenmekle geçen bir karakterdir. Aziz Zahara, romanda Ella'ya yol gösteren, onun yoluna ışık tutan bir yardımcı göreviyle karşımıza çıkar. İnternet ve mektuplar vasıtasıyla tanışarak görüşen Zahara ve Ella bir süre sonra Ella'nın Zahara'ya âşık olduğunu anlamasıyla birbirlerine daha da yakınlaşırlar. O günden itibaren Ella'nın hayatı, okuduğu romanın ve evindeki huzursuzlukların da etkisiyle tamamen değişir. Özellikle de Aziz'in mektuplarında kendi dönüşüm hikâyesini anlatması, aynı zamanda Ella'nın da yaşaması gereken bir hikâyesi olduğunu doğrudan olmasa da dolaylı bir şekilde belirtmesi onun değişim yaşamasını sağlayan etkenler arasındadır. Aziz katı bir ateist iken nasıl Müslüman ve sufi olduğunu anlatırken aslında Ella'yı da etkiler. Aziz bu şekilde Ella'nın kendi içine bakarak yani benliğiyle ve gölgesiyle yüzleşerek varlığını keşfetmesini sağlar. Ella, Zahara'nın nasihatlerini dikate aldığı sürece olgunlaşmaya ve kendini bulmaya başlayacaktır.

Rumi de karısı, çocukları, Kimya ve çevresindekiler üzerinde yüce birey konumunda karşımıza çıkar. Özellikle de Konya halkının ona duyduğu sevgi ve

gösterdiği hürmet onun bu konumunun da romandaki bir yansımasıdır. Ancak o da kendi yüce bireyini aramaktadır. Nitekim romanda Şems, Aziz Zahara, Baba Zaman, Baba Samed yerine göre de Rumi yüce birey / yaşlı bilge arketipinin bir temsilcisi olarak karşımıza çıkarlar. *Aşk*'ta yüce birey konumundaki kişiler kahramanın aşama kaydetmesini ve yeniden doğmalarını sağlarlar.

B. 3. *Anima ve Animus Arketipi*

Aşama arketipiyle birlikte romanda anima ve animus arketipleri de ortaya çıkar. Bu arketipi kahramanın yolculuğunda ona yardımcı olan ve onu destekleyen karşı cins olarak tanımlamak mümkündür. *Aşk*'ta Ella'nın ünlü ve zengin bir diş doktoru olan kocası David, karısının düşüncelerinden, duygularından habersiz, onun beklentilerini anlamayacak kadar ondan uzak bir eştir. Zamanla evliliklerinde arzudan ve tutkudan eser kalmayan Ella ve David'in ilişkileri her geçen gün birbirlerini yıpratana bir hâl alır. Özellikle de Ella'nın *Aşk Şeriatı*'nı okuyup onun vasıtasıyla Aziz Zahara'nın etkisinde kalmaya başlamasıyla, Ella evlilik hayatının durağan ve sıkıcı olduğunu fark eder. Aradığı aşk ve tutkuyu kocasında bulamayan Ella, Aziz'e âşık olur. Ella değişiminin başlangıcında bir süre gölgesiyle yüzleşemez, sürekli ondan kaçır. Bu süreçte Aziz Zahara'dan uzak durmak isteyen Ella, Aziz'e ilgi duymaya başladıktan sonra onun için bir dönüm noktası başlar. Zahara'dan gelen mektupları okudukça animusuyla yüzleşen Ella'nın Aziz'in etkisiyle değişmeye başlaması bilinçaltındaki animus arketipiyle yüzleştiğinin bir göstergesidir. Ella animusunu bulduktan sonra onunla bütünleşir ve onun aşkından sonra erginlenme aşamasında farklı bir kişilik sergilemeye / kazanmaya başlar. Ayrıca Zahara ile karşılaşan Ella, animusuyla karşılaştıktan sonra dışisel özelliklerini, kadınlık duygularını yeniden üst düzeye çıkarır. Ella her geçen gün değişimini tamamlamaya devam eder. Çünkü o aşkın farkına varır ve onun kaynağı olan, ruhsal bütünlüğünü sağladığı Aziz'e yönelir.

B. 4. *Gölge Arketipi*

Gölge arketipi *Aşk*'ta varlık gösteren arketiplerdendir. Romanda Ella, Aziz, Rumi'nin karısı, Kimya ve Şems'in bastırılmış duyguları ve karanlık birtakım yanları / yönleri bulunmaktadır. Romandaki pek çok kahraman belirli bir dönüşüm yaşadıkten sonra gölgesiyle yüzleşebilecek bir cesarete sahip olurlar. Öncelikle kendi gölgesiyle tanışmak isteyen kişi onunla yüzleşebilirse dönüşümü yaşamaya hazırdır ve bireyleşim sürecini de başarıyla gerçekleştirecektir.

Ella'nın bilinçdışında bastırılmış, sürekli saklanan ve yüzleşmekten kaçınılan duyguları bulunmaktadır. Bu duygularını *Aşk Şeriatı* adlı kitabı okumaya başlayıp aynı zamanda Aziz Zahara ile tanıştıktan sonra fark eder ve ani bir

şekilde değişim yaşamaya başlar. Bastırılan bu duygularıyla da yüzleşmeye başlayan Ella'nın bu sürecinde bilinçlenme ve dönüşümü hız kazanır.

Aziz Zahara'nın da karısının yokluğunda, ölüm gerçeğiyle yüzleşmesiyle birlikte gölgesiyle tanıştığını söylemek mümkündür. Aziz'in hayatının bu safhası dikkate alındığında romanda gölge arketipinin varlığından söz edilebilir.

Rumi'nin evlatlık olarak aldığı kızı Kimya, Şems'e âşık olmaya başlayınca duygularını bastırmaya çalışır. Başlangıçta Şems'ten uzak duran Kimya'nın bu tutumu aslında onun bilinçdışında bastırılmış olan animus arketipidir. Bir süre sonra Kimya bütün sıkılganlıklarından kurtulup bir nevi bu korkusuyla yüzleşerek Şems'e duygularını belli etmeye başlar. Beklemediği karşılıksız bir aşka tutulan Kimya'nın kendi bilinciyle yüzleşmesi bu süreç sonrasında olmuştur. Karşılıksız aşk yüzünden kendini dünyadan soyutlayan ve daha sonra varlık içinde yokluğa ulaşan Kimya, bir süre sonra ölüme giden yolculuğunun son aşamasında, dönüşümünü ölümlerle birlikte gelen yeneden doğuşla yapar.

Rumi'nin Gevher Hatun'un ölümünden sonra evlendiği dul bir kadın olan Kerra aslında bir Hıristiyan'dır. Rumi'yle evlendikten sonra Müslüman olan Kerra, Hristiyanlığın öğretilerini, özellikle de Meryem Ana'nın varlığını sürekli üzerinde hisseder. Kerra'nın bilincindeki bastırılmış bir duygu olarak karşımıza çıkan Hristiyanlık'la ilgili düşünceleri, özlemleri bir gün hamur yoğururken farkında olmadan bir Meryem Ana heykeli yapması ve ondan yardım istemesiyle romanda açığa çıkar. Tam bu sırada kapı açılınca korkarak o heykeli saklamaya çalışması, onun gölgesiyle yüzleşemediğinin bir göstergesidir.

Romanda gölgesine yenik düşen ve bu sebeple de etrafındaki kişilere huzursuzluk veren Alaaddin de hırslarına yenik düşen bir gençtir. Onun ağabeyi Sultan Veled'le arasında bir çatışma bulunmaktadır. Bu çatışma ikisinin de bilinçaltındaki bastırılmış duygularını ortaya çıkarır. Özellikle de bu çatışmanın Alaaddin'in gölgesini beslediği görülmektedir. Sultan Veled, Alaaddin'e göre daha nahif bir kişiliğe sahiptir. Alaaddin'in gölgesinin büyük bir kısmını kardeşiyelikle olan çatışmasının yanı sıra Şems'e duyduğu öfke de şekillendirmektedir. Alaaddin kendi gölgesinin karanlık yönlerini, gizemlerini Sultan Veled ile aralarındaki sürtüşmelerden ve Şems'e olan tutumuyla romanda yansıtmaktadır/belli etmektedir. Gölgesiyle de genellikle bu şekilde yüzleşmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak analitik psikolojinin kurucusu olan C. G. Jung'un öne sürdüğü kolektif bilinçdışının unsurlarından biri olan arketipler üzerine yapılan simgesel okuma, çalışmanın esasını oluşturan temel yöntemdir. Arketipsel sem-

bolizme bağlı olarak incelemeye çalıştığımız *Aşk* adlı roman bu yöntem açısından zengin bir yapıya sahiptir. Romanda herhangi bir şekilde insanoğlunun öyle ya da böyle bir gün aşka kapılarını açacağı, yola / arayışa çıkacağı teması hâkimdir. Bu da Şafak tarafından açıkça şöyle dile getirilir: “Çünkü aşk, hayatın asıl özü, esas gayesidir. Mevlana’nın bizlere hatırlattığı üzere, gün gelir, herkesi, ondan köşe bucak kaçanları bile, hatta ‘romantik’ kelimesini bir suçlama gibi kullananları dahi kısıkrak yakalar aşk.” (s. 31).

Romanda başkahraman Ella öncelikli olmak üzere Rumi, Şems, Aziz Zahara, Kimya ve Çöl Gülü’nün aşkın büyüüne kapılarak yaşamış oldukları ruhsal değişim süreçlerine yer verilmektedir. Aslında buradaki yola çıkan herkes bütün dünyada olduğu gibi kendilerini yani özlerini, öz kimliklerini bulmaya çalışmaktadırlar. Bu da evrensel bir mesele olarak romanda arketipler vasıtasıyla okuyucuya sunulmaktadır. *Aşk*’ta roman kahramanları bireyleşim sürecine girerek bir yola çıkarlar ve bazıları bu yolda çağrıya cevap vererek kendini tamamlar, bazıları ise tam tersi bir durumla karşılaşır. Romanda kahramanların psikolojik durumlarına ve bir o kadar da bireyleşim süreci içindeki ruhî büyümelerine de tanıklık etmekteyiz. Değişim geçiren bu roman kişileri öncelikle buldukları ortamdan ayrılarak değişimi ve gelişimi yaşarlar. Onlar çıktıkları bu yolculukta genellikle ruhî bir arınma sürecini de birlikte yaşar, kendi iç dünyalarına seyahat ederler. Bu seyahatlerle birlikte *Aşk*’ta kahramanlık mitosuna bağlı aşama arketipi kullanılır. Kahraman arketipinde esas olan şey kişinin gittiği yer yani kendi bilinçaltıdır. Aşama geçirecek olan kişi kendisine eşlik edecek, yol gösterecek kişiyle tanıştıktan sonra bireyleşim süreci yavaş yavaş başlar. Öncelikle kendini tanımaya başlayan kahraman, zorlukları yenerek, kötülüklerle başa çıkarak dönüşümünü tamamlar.

Roman kişileri yüce bireylerinin uyarıları ve sınavları ile kendindeki ötekini bulurlar. Romanda ayrıca tasavvuf kültürünün çeşitli yansımalarına da yer verilmiştir. Tasavvufi inanca göre yola çıkan roman kahramanlarının (tekkele vasıtasıyla da) ilahî aşka ulaşması için geçilmesi gereken sınavlardan ve merhalelerden bahsedilmektedir. Buna bağlı olarak da *Aşk*’ta din unsuru bireyleşmenin sağlıklı olabilmesi adına katkı sağlamaktadır. Vahdet-i Vücut anlayışı çerçevesinde yazılan romanda kişinin hem olumlu hem de olumsuz yöndeki ilerleyişi bu anlayış çerçevesinde şekillenir. Ki yazar Şems vasıtasıyla aşkın deşistirci özelliğini; “Her hakiki aşk, umulmadık dönüşümlere yol açar. Aşk bir milâd demektir. Şayet ‘aşktan önce’ ve ‘aşktan sonra’ aynı insan olarak kalmışsak, yeterince sevmemişiz demektir. Birini seviyorsan onun için yapabileceğin en anlamlı şey deşismektir!” (s. 339) şeklinde tarif eder.

Romanın bütünü dikkate alındığında ayrıca kahramanların yola çıkmasında ve ruhsal deşisimi yaşamada mekânlar da işlevsel bir özellik gösterir. Ör-

neğin Ella evinde mutsuz bir kadındır ve artık o evin dışına çıkmak ister. Çöl Gülü bir kerhanede yaşar ve oranın bahçesini bir gül cennetine çevirir. Rumi'nin evindeki kütüphane ise hem onun hem de Şems için önemli bir mekândır. Özellikle de Rumi'nin erginlenmesinin sağlandığı yerdir burası. Aziz için de suffilerin tekkesi onun aydınlandığı, varlığını fark ettiği bir mekândır. Roman kahramanları bu mekânlarda aşkla ve kendileriyle yüzleşirler.

Roman kişileri yolculuklarında kendilerini tanıdıkça, bireyleşim süreci gerçekleştikçe zaman ve mekânı farklı bir şekilde algılamaya başlarlar. Onlar yol göstericilerinin uyarıları ve yardımları ile önce kendilerini, sonra dünyayı anlamaya ve algılamaya başlarlar. Değişim sürecinde bütün sınavlardan geçmiş bir birey olan kahramanlar, dönüşüm sürecine doğru ilerlerler. Bireyleşim süreci içinde roman kahramanları evreni algılamaya başlarlar ve buradaki yerlerini de keşfederler. Kişi bütünleşmenin sonunda kendini eksiksiz olarak görür. Romanın sonunda kahramanlar aşka ulaşarak dönüşümlerini tamamlarlar.

DİPNOTLAR

- 1 C. G. Jung'un hocası Freud ise insan zihnini "bilinç", "önbilinç" ve "bilinçdışı" olarak adlandırmıştır. Bk. Oğuz Cebeci, *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2009, s. 119.
- 2 Elif Şafak, *Aşk*, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık, İstanbul, 2000. (Çalışmada eserin bu baskısı kullanıldı. Metin içinde verilen sayfa numaraları bu baskıya aittir).
- 3 "Birbirinden çok uzakta yaşamalarına ve aralarında herhangi bir ilişki, bağ vb. olmamasına rağmen farklı topluluklarda benzer öğelerin olması, Jung'un dikkatini çekmiş ve araştırmaları neticesinde bunu kuramlaştırmıştır. Jung, bütün insanlarda bulunan ortak unsurları belirtmek ve bu benzerliklere dikkat çekmek için arketip kavramını kullanmıştır." (Taner Namlı, "Arketipsel Sembolizm Açısından Elif Şafak'ın 'Pinhan' Romanının İncelenmesi", *Turkish Studies*, Volume 2/4 Fall 2007, s. 1211).
- 4 Anthony Stevens, *Jung*, (çev. Ayda Çayır), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 57. Ayrıca bk. Namlı, agm., s. 1210.
- 5 Frieda Fordham, *Jung Psikolojisi*, (çev. Aslan Yalçınler), Say Yayınları, İstanbul, 1994, s. 30.
- 6 *Age*, s. 31.
- 7 Tanrık Özcan, "Osmancık Romanının Arketipsel Sembolizm Bakımından Çözümlemesi", *Bilgi*, S. 26, 2003, s. 103.
- 8 Bu arketiplerin özellikleri için bk. Namlı, agm., s. 1212-1213. Ayrıca, *Carl Gustav Jung Dört Arketip*, (çev. Zehra Aksu Yılmazzer), Metis Yayınları, İstanbul, 2009.
- 9 Elif Şafak'ın romanları arketipsel sembolizm açısından incelenmeye müsait metinlerdir. Hatta bu konuyla ilgili yapılmış önemli çalışmalar da mevcuttur. Örneğin bk. Göksen Onat, "Elif Şafak'ın Romanlarının Arketipsel Sembolizm Açısından İncelenmesi", *Firat Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Elazığ, 2007 ve Namlı, agm.
- 10 Sufizmin bireyselleşmeyle ilgili benzer özelliğini kişinin üzerindeki etkisini göstermesiyle açıklamak mümkündür. Çünkü sufizmde de esas olan kişinin dönüşüm sürecine girmesidir: "Sufizm, kültürel benden kurtuluş ve kozmik bene varıştır." (Kemal Sayar, *Sufi Psikolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, s. 46).
- 11 Şafak romanda bu bölümlerin özelliklerini şöyle belirtir: Birinci bölüm: *Toprak*: Hayattaki derin, sakin, katı şeyler... (s. 45). İkinci bölüm: *Su*: Hayattaki akışkan, kaygan ve değişken şeyler... (s. 127). Üçüncü bölüm: *Rüzgâr*: Hayattaki terk, göç ve devreden şeyler (s. 189). Dördüncü bölüm: *Ateş*: Hayattaki yakan, yıkan, yok eden şeyler (s. 189). Beşinci bölüm: *Boşluk*: Hayatta, varlıklarıyla değil yokluklarıyla bizi etkileyen şeyler (s. 347).
- 12 Jung'un oluşturduğu arketipsel sembolizm dikkate alındığında, kişinin bireyleşim süreci içinde özelliklerle tasavvufi bağlamda Jungcu felsefeden faydalanmak mümkündür. Bk. İbrahim Gürses, "Jungcu Ar-

ketip Teorisi Bağlamında Tasavvufi Öykülerin Değerlendirilmesi: Sîmurg Örneği”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XVI, S. 1, 2007, s. 77-96.

- 13 Kırk sayısı tasavvufta önemli bir yere sahiptir. Kişinin kâmil insan olabilmesi için kırk gün çilehaneye girmesi ve burada manevî bir yolculuğa çıkması gerekir. Romanda da Aziz tekkeye girerek, Rumi ve Şems kırk gün boyunca kütüphanede çalışarak, Ella ise kırk yaşında değişimi yaşayarak manevî yolculuğa çıkarlar. Şems’in belirlediği bu kırk kural da manevî yolculukta kahramanlara yol gösterici olacaktır. Yani manevî yolculuğa ulaşmayı sağlayacak olan kırk aşamanın ürünüdür *Aşk* adlı roman. Şafak, Ella’ın kırkinci yaş gününde Aziz’in ağzından bu yaşın ve kırk sayısının özelliğini / önemini şöyle anlatılır: “*Nuh Tufanı kırk gün sürdü. Sular her yeri kapladı ama aynı zamanda bu topyekûn yıkım, birikmiş tüm kirleri sildi ve hayata yeniden başlamak fırsatı verdi. İslâm tasavvufunda kırk sayısı bir merteye aşmak için sarfedilen zamanı, manevî yunuşu temsil eder. Bilincin dört temel safhası vardır. Her birinde on derece mevcuttur ki toplamda kırk eder. Hazreti İsa kırk gün gece çölde çile çekti. Hazreti Muhammed Peygamberlik çağrısını kırk yaşında işitti. Buda ıhlamur ağacının altında kırk gün tefekküre daldı. Ve tabii bir de Şems’in kırk altın kuralını unutmamalı. Kırk yaşında insan yeni bir vazife üstlenir.*” (s. 151).
- 14 Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, (çev. Sabri Gürses), Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 355.
- 15 “*Yirmi yaşında hayatımı tümünden değiştirecek iki şeyle karşılaştım. Birincisi profesyonel fotoğraf makinesiydi. Fotoğrafçılık kursuna kaydoldum, ilk başta hobi olarak başlayan bu uğraşın ömür boyu süren bir tutku olacağını bilmiyordum. İkincisi, bir kadınla tanıştım. Arkadaşlarıyla Avrupa’ya gizen ve ‘tesadüfen’ köyümüze uğrayan Hollandalı bir kadın. Margot’du adı.*” (s. 262).
- 16 Rumi’nin düşündüğü ve kendinin de uygulayacağı merhaleler şöyledir: Nefs-i Emmare, Nefs-i Levvame, Nefs-i Mühlime, Nefs-i Mutmaine, Nefs-i Raziye, Nefs-i Mazriye, Nefs-i Kâmile. (s. 210-212).
- 17 Muhammed Hüküm, “*Elif Şafak’ın ‘Aşk’ Romanında Postmodern Bir Unsur Olarak Tasavvuf*”, *Turkish Studies*, Spring 2011, s. 634.
- 18 Campbell, *age.*, s. 47.
- 19 “*Ben Mevlana’nın evlatlığı Kimya, çağıl çağıl bir hiçlik ırmağına daldım. Orada gönülden geçtiği gibi yüzdüm, yüzdüm, aktım. Ve o zaman anladım ki Kuran’ın dördüncü okuması böyle bir şey olmalı: Sonsuzluk, sınırsızlık, kapsayıcılık ve açıklık... Hiç olmak suretiyle her şey olmak... Hafiflemek suretiyle derinleşmek... İşte böyle, yaşamdan ölüme geçişim akarsularla oldu.*” (s. 384-385).
- 20 Şems Konya’dan gittikten sonra Rumi onun kendisi üzerindeki dönüştürücü etkisini, yapmış olduğu sınavların sonuçlarını, bireylikten çıkıp bireyleşim sürecine nasıl ulaştığını şöyle anlatır: “*Şems kapımızı tövbebekar olmuş bir fahişeye açtı. Aşımızı onunla paylaşmaya zorladı bizi. Dedikodulara kulak asmayı, kötü söze kötü sözle karşılık vermemeyi öğretti. Beni meyhaneye yollayıp sarhoşlarla muhabbet ettirdi. Bir keresinde vaaz verdiğim caminin karşısında dilenmemi istedi. Hayatımda ilk defa kendimi cüzamlı bir dilenci yerine koydum. Bir de onun gözünden baktım bu kavanoz dipli dünyaya. Dilencinin baktığı yerden ben nasıl görünüyordum, onu anladım. Şems beni hayranlarımdan ve ben farkında olmadan etrafımı saran dalkavuklardan, hatta beni kollayan yönetici sınıftan ayırdı; toplumun en alt katmanlarıyla buluşturdu. Onun sayesinde başka türlü tanıyamayacağım insanlar tanıdım. Ferd ile Rab arasında ne kadar put duruyorsa; ister şan, ister şöret, ister para, ister makam hatta isterse aşırı dindarlık, ne varsa taşlanmış, katılmış, aşktan uzaklaşmış, yerinden oynatmak gerekli, diye düşünürdü. Zihinlerdeki sınırları, gönüllerdeki ön yargıları, cemiyetteki basmakalıp kuralları, mezhep ve görüş farklılıklarını sarsmaktan yanaydı ki hepimiz tek ve bir ve eşit olduğumuzu anlayalım. Geriye bir tek ilahî aşk kalsın. Büyük harfle AŞK.*
- Sırf onun uğruna imtihanlardan geçtim, yücelerden aşağılara yuvarlandım, hâlden hâle sıçradım. En sadık müritlerimin gözünde dahi şâibeli bir insana, âdeta meczuba dönüştüm. Onun yüzünden yalnızlığı, çaresizliği, yanlış anlaşılmayı, dışlanmayı, horlanmayı ve en nihayetinde ayrılık acısını tattım.*” (s. 335).
- 21 Yavaş yavaş bilinçlenme süreci de başlayan Çöl Güllü, Şems’in kendisi üzerindeki etkisini şöyle anlatır: “*İlk defa birisi beni insan yerine koyuyor. Etim için, benden faydalanmak için değil, bendeki Hakk’ı görebildiği için Şems bana elini uzatıyor. (...) Şems bana insanın insanı beklentisiz, karşılıksız ve çıkarısız sevebileceğini göstermişti. Sırf bu yüzden bile minnettardım ona. Ne olursa bedbin olmamayı salık vermişti. ‘Karamsar olma Çöl Güllü, kendini tasavvufa adanmak istiyorsan, bu arzunda samimiysen, bil ki karamsarlığa yer yok bizim yolumuzda... Kendini çaresiz hissetme. Hakk’ın sıfatları arasında ne acizlik var, ne bedbinlik...’ Moralim zorbulduğunda, kaderimin böyle yazıldığını, elimden bir şey gelmeyeceğini söylediğimde kırk kuraldan birini hatırlatırdı.*” (s. 267).

KAYNAKÇA

- Campbell, Joseph, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, (çev. Sabri Gürses), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.
- Carl Gustav Jung *Dört Arketip*, (çev. Zehra Aksu Yılmaz), Metis Yayınları, İstanbul, 2009.
- Cebeci, Oğuz, *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2009.
- Fordham, Frieda, *Jung Psikolojisi*, (çev. Aslan Yalçın), Say Yayınları, İstanbul, 1994.
- Gürses, İbrahim, "Jungcu Arketip Teorisi Bağlamında Tasavvufi Öykülerin Değerlendirilmesi: Sımurg Örneği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XVI, S. 1, 2007, s. 77-96.
- Hüküm, Muhammed, "Elif Şafak'ın 'Aşk' Romanında Postmodern Bir Unsur Olarak Tasavvuf", *Turkish Studies*, Spring 2011.
- Namlı, Taner, "Arketipsel Sembolizm Açısından Elif Şafak'ın 'Pinhan' Romanının İncelenmesi", *Turkish Studies*, Volume 2 / 4 Fall 2007, s. 1210-1230.
- Onat, Gökşen, "Elif Şafak'ın Romanlarının Arketipsel Sembolizm Açısından İncelenmesi", Fırat Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2007.
- Özcan, Tarık, "Osmanlık Romanının Arketipsel Sembolizm Bakımından Çözümlemesi", *Bilgi*, S. 26, 2003, s. 103-116.
- Sayar, Kemal, *Sufi Psikolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.
- Stevens, Anthony, *Jung*, (çev. Ayda Çayır), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999.
- Şafak, Elif, *Aşk*, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık, İstanbul, 2000.